

УДК 159.9. 316.362:316.624.3: 378

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.27.06>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СІМЕЙ, ЩО ПОТЕРПАЮТЬ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Закалик Галина Михайлівна,
старша викладачка кафедри психології
(Львівський інститут Міжрегіональної
Академії управління персоналом,
м. Львів, Україна)

Коропатов Олег Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх
справ, м. Херсон)

Федькович Галина Володимирівна,
магістр
(Львівський інститут Міжрегіональної
Академії управління персоналом,
м. Львів, Україна)

Проблема домашнього насильства не нова, вона існувала ще з початку зародження людства, з початку зародження громад і понять сімейних звичаїв.

Проблема домашнього насильства тривалий час була суто особистою справою кожної окремої сім'ї, вважалось недоцільним втручання держави в особисте та приватне життя осіб. Насильство щодо ближніх, особливо спрямоване на осіб похилого віку та з обмеженими можливостями, жінок, дітей, і це насильство не знає географічних кордонів. Збільшенню випадків домашнього насильства сприяє не тільки те, що суспільство не завжди готове відкрито обговорювати таку проблему, але й жертви насильства нерідко самі не схильні розголошувати подію, яка з ними сталася.

Сучасна правова доктрина, міжнародне право та практика Європейського суду з прав людини проголошують, що основоположними правами людини і громадянина є невід'ємне право на життя, свободу та особисту недоторканність, повагу до її честі та гідності, а заборона тортур, примусової праці та дискримінації становить основу правового статусу людини в цивілізованому суспільстві. Це означає, що будь-яка особа незалежно від статі, віку, стану здоров'я чи будь-яких інших чинників має право на ефективний захист від усіх форм та проявів насильства, у тому числі захист від насильства, що вчиняється з боку членів сім'ї чи інших близьких осіб.

Домашнє насильство – найбільш поширена форма порушення прав людини. Запобігання домашньому насильству стає все більш актуальною проблемою сучасного суспільства. Але те, що сьогодні деякі країни світу навчилися більш реально протидіяти цій проблемі, а деякі поки просто замовчують, але заголом це не означає, що проблеми не існує взагалі.

Домашнє насильство є поширеною негативною характеристикою, яка притаманна українському суспільству, де через різноманітні економічні, соціальні, психологічні причини, безробіття, соціально-побутову невлаштованість, алкоголізм та наркоманію може страждати хоча б один член сім'ї, що провокує виникнення сімейної нестабільності.

У неблагополучних сімейних парах спостерігається порушення рольових зобов'язань, що стають причинами сварок, призводять до стресів та виникнення психотравмівних ситуацій. У випадках програвання соціальної ролі одним із членів родини, яка є психотравмувальною для нього самого, однак психологічно вигідна іншим членам родини, настає напруження. В інших – члени родини прямо або опосередковано спонукають когось із родини взяти на себе таку роль. Навпаки, патологізуюча роль одного з членів родини може бути травматичною для інших, а не для нього самого. Нерідко стаються випадки, коли обидва типи патологізуючих ролей об'єднуються між собою: один член сім'ї виконує роль, патологізуючу його самого, інший же – бере роль, травматичну для інших. Тому для сімейних психологів та психотерапевтів проблеми патологізуючих ролей являє значний інтерес.

У дослідженні наголошується, що наявність кривдника у сім'ї – це не лише небезпека, що пов'язана з агресією стосовно членів сім'ї, а й ще негативні наслідки для суспільства. Жертви домашнього насильства мають право шукати захисту від дій кривдника як у представників держави – правоохоронців та органів юстиції, так і в недержавних правозахисних організаціях.

Аналіз проведеного соціологічного дослідження підкреслили факти стосовно того, що в усіх зверненнях жінок та дітей до відповідних державних органів та недержавних організацій, що займаються проблемою протидії домашньому насильству, є прояви домашнього насильства з боку чоловіка і батька. Серед найпоширеніших форм домашнього насильства були фізичне, економічне та психологічне насильство.

Сучасний етап становлення України як демократичної, правової держави пов'язаний з багатогранними процесами у сферах соціально-економічної та політичної життєдіяльності соціуму. В умовах радикального реформування здійснюється злом звичних стереотипів, поглядів на розуміння різних проблем суспільного життя.

Ключові слова: домашнє насильство, види домашнього насильства, подружжя, батьки, рольові очікування, рольові домагання, міжпоколінні взаємодії.

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF FAMILIES SUFFERING FROM DOMESTIC VIOLENCE

Zakalyk Halyna Mykhailivna,
Senior Lecturer at the Department of
Psychology
(Lviv Institute of the Interregional
Academy of Personnel Management,
Lviv, Ukraine)

Koropatov Oleh Mykolaiovych,
Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Head of the Department of Administrative
Law and Administrative Process
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs, Kherson)

Fedkovych Halyna Volodymyrivna,
Master
(Lviv Institute of the Interregional
Academy of Personnel Management,
Lviv, Ukraine)

The problem of domestic violence is not new, it has existed since the beginning of humanity, since the beginning of societies and concepts of family customs.

For a long time the problem of domestic violence was a purely personal matter of each individual family, it was considered inappropriate for the state to interfere in the personal and private life of individuals. Violence against others, especially against the elderly and disabled, women, children, and this violence knows no geographical boundaries. The increase in domestic violence is facilitated not only by the fact that society is not always ready to openly discuss this problem, but also by the fact that victims of violence themselves are often not inclined to disclose the event that happened to them.

Modern legal doctrine, international law and the practice of the European Court of Human Rights declare that the fundamental rights of a person and a citizen are the inalienable right to life, liberty and personal integrity, respect for one's honor and dignity, and the prohibition of torture, forced labor and discrimination forms the basis of a person's legal status in a civilized society. This means that any person, regardless of gender, age, state of health or any other factors, has the right to effective protection against all forms and manifestations of violence, including protection against violence committed by family members or other close persons.

Domestic violence is the most common form of human rights violation. Prevention of domestic violence is becoming an increasingly urgent problem of modern society. But the fact that today some countries of the world have learned to more realistically counter this problem, and some are simply silent, but in general, this does not mean that the problem does not exist at all.

Domestic violence is a widespread negative characteristic inherent in Ukrainian society, where due to various economic, social, psychological reasons, unemployment, social and domestic instability, alcoholism and drug addiction, at least one family member can suffer, which provokes the emergence of family instability.

In dysfunctional married couples, there is a violation of role obligations, which become the cause of quarrels, lead to stress and the emergence of psycho-traumatic situations. In cases of losing a social role by one of the family members, which is psychotraumatic for him, but psychologically beneficial for other family members, tension sets in. In others, family members directly or indirectly encourage someone in the family to take on such a role. On the contrary, the pathologizing role of one of the family members can be traumatic for others, but not for him. There are often cases when both types of pathologizing roles are combined: one family member performs a role that pathologizes him, while the other takes on a role that is traumatic for others. Therefore, for family psychologists and psychotherapists, the problem of pathologizing roles is of great interest.

The study emphasizes that the presence of an abuser in the family is not only a danger associated with aggression towards family members, but also negative consequences for society. Victims of domestic violence have the right to seek protection from the perpetrator's actions both from representatives of the state: law enforcement officers and justice bodies, and from non-governmental human rights organizations. The analysis of the conducted sociological research highlighted the fact that in all the appeals of women and children to the relevant state bodies and non-governmental organizations dealing with the problem of combating domestic violence, there are manifestations of domestic violence on the part of the husband and father. Among the most common forms of domestic violence were physical, economic and psychological violence.

The current stage of the formation of Ukraine as a democratic, legal state is connected with multifaceted processes in the spheres of socio-economic and political life of society. In the conditions of radical reformation, habitual stereotypes and views on understanding various problems of social life are being broken.

Key words: domestic violence, types of domestic violence, spouses, parents, role expectations, role harassment, intergenerational interactions.

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного та державного розвитку України значно підвищується роль сім'ї як важливого соціального інституту й базового осередку суспільства. На сім'ю покладається провідна роль у формуванні особистості дитини, забезпечення її подальшого розвитку та збереження української нації. Законодавчими актами в Україні регламентуються умови функціонування сім'ї загалом та інституту батьківства, наголошується на необхідності виявлення й активного використання на практиці виховного потенціалу сучасної української сім'ї, підвищення ролі батьків у формуванні особистості дитини як гідного представника суспільства, забезпечення підготовки молоді до майбутнього сімейного життя і сумлінного виконання своїх батьківських обов'язків.

Водночас неможливо оминати проблему, що створюється в умовах сьогодення для молодих людей як своєрідний прецедент суперечностей між: потребою держави в підвищенні соціального стану сім'ї, з'ясуванням її педагогічного потенціалу та недостатнім усвідомленням і відповідальністю батьківства, що веде до негативної динаміки у виконанні батьківських функцій, породжуючи конфлікти у подружніх і міжпоколінних взаєминах. Неоднозначність таких стосунків у поєднанні із застосуванням різних форм домашнього насильства призводить до серйозних наслідків, від яких переважно страждають жінка і діти, що стають жертвами.

Питання соціально-психологічних проблем сімей, що потерпають від домашнього насильства, розглядалися в дослідженнях науковців, зокрема М. Айнсворда, Д. Боулбі, І. Грабської, А. Кабанцевої, О. Карагодіної, Ліз Келлі, О. Ковальнової, О. Корнеєвої, С. Косенко, Л. Крижни, І. Ніконової, Ю. Примака, Н. Шувар, Р. Юрченко та інші. Однак, незважаючи на зростаючу інтенсивність наукових досліджень, присвячених різним аспектам такої проблематики, багато її питань і дотепер залишаються дискусійними, тому запропонована нами тема є вкрай актуальною.

Мета – здійснити аналіз соціально-психологічної проблематики сімей, що потерпають від домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу. Реалії сучасного українського суспільства засвідчують надзвичайну потребу у вивченні проблем сім'ї, де один із подружжя застосовує насильство над іншими її членами.

Загальнокризова ситуація в Україні, що спостерігається за останнє десятиліття, ізолюваність сімей під час COVID-пандемії і повномасштабної військової агресії щодо України з боку росії, не могла не відбитися на соціальному інституті сім'ї. Останніми роками спостерігається значна деформація шлюбно-сімейних процесів; зросли економічні проблеми та безробіття, що знижують адаптаційні можливості сім'ї й призводять до порушення її функціонування, виникнення серйозної кризи сім'ї та її руйнування.

Як засвідчують С. Діденко та О. Козлова, упродовж життя між подружжям спостерігаються різні типи взаємодії, основними з них є: співпраця, суперництво, «псевдоспівробітництво» та «ізоляція» та ін. Кожен тип має своє емоційне забарвлення, способи взаєморозуміння, розподіл обов'язків, прояви поведінки шлюбних партнерів тощо. Однією з проблем для сімейних стосунків є виникнення неконструктивних конфліктів. Вони зазвичай мають таку природу, як: збереження власного лідерства і неприйняття прагнення іншого партнера до зростання (професійного, соціального, інтелектуального); утримування власного ідеалізованого образу, що потребує опіки; експектація щодо досягнень іншого партнера, водночас невротичний страх перед власними невдачами тощо. Серед причин подружніх конфліктів стає й виникнення «любовного трикутника» (адюльтер), коли в одного з подружжя є два партнери і жодному з них важко надати перевагу: від власного, шлюбного – надходить матеріальна підтримка, а від коханця/коханки – емоційна насолода. До конфлікту призводять

і надто жорсткі правила взаємодії в парі і, як внаслідок, партнери перестають цікавитися почуттями і переживаннями один одного. Часто в одного з партнерів виникає невротичне прагнення до лідерства, а інший намагається стабілізувати цей стан і зберегти сім'ю, керуючись почуттям обов'язку чи абстрактним еталоном (чоловіка, дружини). Такі зв'язки мають нетривалий характер [1, с. 82]. Проблемою таких сімей стає те, що вони переходять у ранг неблагонадійних, де розвиваються дисгармонійні взаємини не лише в подружній парі, але й у стосунках з власними дітьми.

Гострота кризи батьківства і виконання ролі батька чи матері багато в чому визначається тим, наскільки успішно вирішувались проблеми на попередніх фазах життєвого циклу сім'ї [2, с. 11]. Якщо ці проблеми не були вирішені, стосунки у сім'ї на цій фазі можуть характеризуватися недостатньою згуртованістю, низькою емоційною близькістю, наявністю сексуальних проблем подружжя, неадекватними способами взаємодії як один з одним, так і з дітьми [3, с. 13].

Для дисгармонійних подружніх пар притаманні напруженість, відчуженість, конфліктність. Безперервне порушення психологічної рівноваги шлюбних партнерів призводить до стресів. Такий шлюб не дає можливості самореалізації партнерам. Відчуження та самотність характеризують його представників [4, с. 160].

Водночас відчуття психологічного неблагополуччя людини має такі прояви, як: особистісна неадаптованість [5], неефективність у реагуванні на події [6, с. 53], віктимність, поява кривдника і жертви [7, с. 214].

Проблема домашнього насильства постає досить серйозно у світових масштабах. І. Вітковська і М. Потапенко, цитуючи оцінювання Структури ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок «ООН жінки», зазначають, що у світі 243 мільйони жінок і дівчат віком 15–49 років зазнали сексуального та/або фізичного насильства з боку інтимного партнера. І ці дані значні в результаті обмежень, введених у зв'язку із загрозою поширення COVID-19 [8, с. 24].

За звітом Національної поліції України, у 2021 році надійшло 326 тис. заяв і повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством, на основі чого складено 147 тис. протоколів про адміністративні правопорушення за ст. 173-2 (*Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування*) КУпАП. Необхідно вказати, що у 2020 р. мобільними групами здійснено 97,2 тис. виїздів на повідомлення про факти вчинення домашнього насильства і виявлено 41,5 тис. осіб, які постраждали від домашнього насильства, серед них – 32,3 тис. жінок та 3,6 тис. дітей. З цього приводу поліцейськими винесено 19,7 тис. термінових заборонних приписів стосовно кривдників [9, с. 9]. Ці дані є доказом того, що у нинішньому суспільстві жінок і надалі змушують займати підлегле становище порівняно з чоловіками.

Насильство щодо жінок означає будь-який акт насильства, що чиниться на підставі статевої ознаки, який спричиняє або може заподіяти фізичний, статевий, психологічний збиток або страждання жінкам, а також загрози скоєння таких актів, примус або довільне позбавлення волі, будь-то у громадському або особистому житті. Домашнє насильство призводить до того, що в жінок відбувається низка психологічних змін у ставленні до себе, зокрема, втрата цікавості до себе й байдужість до свого зовнішнього вигляду, зниження самооцінки, зміни у ставленні до людей (зростання недовіри й образи на оточення), зміни у ставленні до життя (втрата сенсу життя) тощо [10, с. 25].

У неблагополучних сімейних парах спостерігається порушення рольових зобов'язань, що стають причинами сварок, призводять до стресів та виникнення психотравматичних ситуацій. У випадках програвання соціальної ролі одним із членів родини, яка є психотравматичною для нього самого, однак психологічно вигідна іншим членам

родини наступає напруження. В інших – члени родини прямо або опосередковано спонукають когось із родини взяти на себе таку роль. Навпаки, патологізуюча роль одного з членів родини може бути травматичною для інших, а не для нього самого. Нерідко стаються випадки, коли обидва типи патологізуючих ролей об'єднуються між собою: один член сім'ї виконує роль, патологізуючу його самого, інший же – бере роль, травматичну для інших. Тому для сімейних психологів та психотерапевтів проблеми патологізуючих ролей має значний інтерес [11, с. 55].

Патологізуюча роль – дуже яскравий приклад ситуації, коли порушення в поведінці індивіда зумовлені порушеннями рольової структури у сім'ї. Зокрема, D.E. Vogel та співавтори зазначають, що патологізуюча роль сімейного «цапа-відбувайла» у відсторонених стосунках у сім'ї пов'язана з тим, що її члени конфліктують і фруструючі переживання для розрядки негативних емоцій потребують «громовідводу» [12, с. 176]. Ним і стає один із членів. Аналіз родини, а не її члена, який має нервово-психічні розлади і якому доводиться виконувати цю роль, може дати відповідь на питання про причини захворювання і спланувати шляхи надання психологічної допомоги. Явище «патологізуючих сімейних ролей» – дуже яскравий доказ необхідності у проведенні діагностики, розробки програми оздоровлення стосунків для всієї родини [13, с. 46].

До цього часу описано чималу кількість «патологізуючих ролей». До подібних феноменів відносять «стиль виховання», коли йдеться про взаємини між батьками і дітьми; «характер подружніх взаємин», хоча відображають й інші означення. Водночас узагальненої класифікації описаних ролей не існує.

На сьогодні відома робоча класифікація ролей, що базується на оцінюванні двох критеріїв: сфера життєдіяльності родини, порушення якої пов'язане з виникненням «патологізуючих ролей», і мотив їх виникнення. При цьому за першим критерієм враховують дві можливості [14, с. 134]:

– виникнення «патологізуючих ролей» пов'язане, в основному, з порушенням взаємин родини із соціальним оточенням і родина змінює свої відносини не у кращу сторону із сусідами, іншими сім'ями, родичами, державою;

– перехід родини до системи «патологізуючих ролей», а «приводом» стає зміна уявлень про особистість одного з членів родини, що найчастіше виявляється жертвою.

Дослідники наголошують, що наявність кривдника у сім'ї – це не лише небезпека, що пов'язана з агресією стосовно членів сім'ї, а й ще негативні наслідки для суспільства [15]. Тому жертви домашнього насильства мають право шукати захисту від дій кривдника як у правоохоронців, представників судової влади та органів юстиції [16], так і в недержавних організаціях.

Власне, такі передумови вказують на те, що дослідження проблем сімей, де побуває домашнє насильство, – невичерпане. За базу дослідження взято притулок громадської організації «Жіночі перспективи» (м. Львів), де тимчасово мають можливість перебувати постраждалі від домашнього насильства.

У проведеному дослідженні брали участь 40 осіб, з них 15 жінок та їхніх 25 дітей-підлітків. Дослідження проводилося із використанням авторської анкети «Стосунки у моїй сім'ї» (Г. Федькович, Г. Закалик), методики «Розподіл ролей у сім'ї» (Ю. Альошина, Л. Гозман, модифікація М. Мушкевич, Р. Федоренко), методики «Аналіз сімейних взаємин» (Е. Ейдемільер, В. Юстицкіс, методика АСВ), теста-опитувальника «Вивчення батьківських установок» (Earl S. Schaefer, Richard Q. Bell, адаптація Т. Неццерет, методика PARI). Дані, отримані у результаті дослідження, статистично опрацьовувалися у системі Microsoft Office Exell у розділі Statistica. Виявлення зв'язків між певними шкалами методик, враховуючи малу кількість досліджуваних, проводилося методом рангової кореляції Спірмена.

Проведене соціологічне дослідження шляхом бесіди та анкетування вказувало на те, що в усіх зверненнях жінок та їхніх дітей є прояви домашнього насильства з боку чоловіка і батька. Серед найпоширеніших форм домашнього насильства були фізичне, економічне та психологічне насильство (100% опитаних). Прояви особливо жорстокої агресії проти членів сім'ї зазнавали 11 жінок (73% опитаних) та 16 дітей (64% від числа опитаних), яку чоловіки здійснювали часто у стані алкогольного сп'яніння. При цьому у чотирьох сім'ях (27%) чоловіки були хронічними алкоголіками; у десяти сім'ях (66%) вживали алкоголь не часто, під час свят, але у великих кількостях. Фізичні знущання над дітьми ставалися як у стані алкогольного сп'яніння, так і в тверезому стані під час виникнення конфліктних ситуацій. В одній сім'ї (7%) чоловік алкоголю не вживав, однак агресію проявляв щодо дружини і дітей з будь-якої на те підстави. При цьому причиною уживання алкоголю чоловіками нібито ставали відсутність можливості знайти гідну за оплатою роботу (54%) та можливістю матеріально забезпечити сім'ю (72%), небажаннями дослухатися до порад дружини (43%), надмірним бажанням почуватися господарем у сімейному оточенні і при цьому не докладати для цього жодних зусиль (25%).

Крім цього, 67% жінок піддавалися чоловіком сексуальному насильству. Психологічному тиску і знущанням чоловіка у присутності дітей піддавалися 6 жінок (40%). Економічного насильства зазнавали 12 жінок (80% опитаних) і 23 підлітки (92% опитаних).

Психологічний тиск, обзивання, приниження, докази нікчемності, залякування, шантажування, переслідування відзначали 82% опитаних жінок; контроль їхньої поведінки, примушування постійно давати безглузді звіти – 72%; застосування фізичної сили – 86% жінок. Усе це спричинювало нанесення 72% опитаних шкоди здоров'ю і призводило до втрати працездатності та необхідності лікування. Респондентки відзначали, що їм заборонялося спілкуватися з рідними – 19%, сусідами – 25%, товаришками – 25%, а якщо це порушувалося, вони піддавалися домашній ізоляції. У стані алкогольного сп'яніння та проявах агресії чоловіки нищили та пошкоджували спільно набуте майно – 46% опитаних. 72% респонденток вказували, що чоловіки присвоювали дохід дружини і часто викрадали спільні кошти, витрачали на алкоголь, цигарки, гулянки у чоловічій компанії. Їх повернення додому закінчувалося психологічною наругою та фізичним насиллям над дружиною і дітьми [17, с. 114].

До спричинення домашнього насильства залучалися й інші члени розширених сімей, зокрема з боку свекрухи – 40% жінок і з боку свекра – 20% (3 жінки). При цьому 1 особа (7%) відзначала, що були спроби звалтування з боку свекра.

Серед дітей жертв сексуального насильства не виявлено. Водночас 36% респондентів-підлітків вказували, що зазнавали психологічного тиску як з боку їхніх матерів, так і батьків.

Жінки відзначали незадоволеність сімейними стосунками. Тоді як 56% підлітків не подобалися незадоволені сімейні стосунки із батьком або з обома батьками – у 36% випадків чи дівчат із матер'ю – 8%.

Жінки і підлітки вказували, що напружені стосунки у сімейному оточенні впливають на їхній настрій та самопочуття. 36% підлітків із тих, які зазнавали психологічного впливу обох батьків та фізичного насильства від батька, відзначали погіршення свого здоров'я. Про негативні сімейні стосунки і конфлікти діти повідомляли своїм друзям, але про це не знали у школі і скривалося перед родичами.

Третина жінок неодноразово зверталася після насильства до лікарів, однак тільки 26% зверталися із поодинокими заявами до правоохоронних органів, але під тиском чоловіків забирали їх назад. Це є свідченням того, що державні органи були не зацікавлені у притягненні до відповідальності кривдників, а залякані жертви й далі терпіли знущання.

На підставі отриманих результатів дослідження та проведеного кореляційного аналізу було відзначено порушення рольових функцій шлюбних партнерів. Зокрема, виявлено негативний кореляційний зв'язок у неузгодженості у виконанні господарсько-побутової функції ($r = -0,52$, при $p < 0,001$), вихованні дітей ($r = -0,55$, при $p < 0,001$) та схожістю у поглядах, що відображалися на емоційному кліматі сім'ї, що негативно корелював з довірою у спілкуванні ($r = -0,63$, при $p < 0,001$), взаєморозумінням ($r = -0,49$, при $p < 0,001$), психотерапевтичністю спілкування ($r = -0,67$, при $p < 0,001$) [18, с. 263].

Водночас прямий кореляційний зв'язок існував між надмірною турботою про підлітків та директивністю матері ($r = 0,59$, при $p < 0,001$). Сімейні конфлікти впливали на порушення домашніх обов'язків дівчат-підлітків ($r = 0,54$, при $p < 0,001$), зростало материнське потурання ($r = 0,63$, при $p < 0,001$) та гіперпротекція стосовно них ($r = 0,71$, при $p < 0,001$).

Західні науковці спробували деталізувати прояви вимогливості, контролю та заохочення автономії у батьківському ставленні. Зокрема, Б. Барбер та Е. Гармон припустили, що батьківський контроль може проявлятися у двох формах: інтрузивній, коли контроль за думками та почуттями дитини такими, що неодмінно підриває її психічний розвиток, і регулятивній, що слугує процесом регуляції, моніторингу та спостереження за активністю дитини, допомагає організувати її особистий простір, що сприяє дорослішанню [19, с. 45]. Якщо ж поведінка матері зводить до надмірної прив'язаності у стосунках з дитиною та надмірним контролем за її активністю (інтрузивні матері), то навіть на відстані від матері вона продовжує переживати значні труднощі із самостійністю [20, с. 72].

На думку Б. Соененса з колегами, типовими причинами інтрузивного батьківського контролю є, швидше за все, страх перед сепарацією дитини або їхній надмірний перфекціонізм [21, с. 73].

Такі порушення могли негативно відобразитися на формуванні особистості підлітків.

Висновки. На основі отриманих результатів можна констатувати, що досліджувані сім'ї необхідно віднести до дисфункційних. У них за опитуванням дружин і дітей батько байдужий до своїх сімейних та батьківських обов'язків і застосовував агресивні дії до членів сім'ї, що мають характер домашнього насильства.

Щодо позиції матерів стосовно дітей у загальному можна було б охарактеризувати як переважно позитивне ставлення до підлітків та прийняття їх особистісних якостей. Однак матері проявляли надмірну турботу стосовно підлітків, старалися не обтяжувати їх обов'язками, створюючи гіперопіку та потурання, що не давало достатніх можливостей для їхньої соціалізації, вироблення самостійності та формування життєвої позиції. Проблемою було й те, що жінки виносили сімейні конфлікти на обговорення з дітьми.

Водночас позиція батьків, за поглядами їхніх дітей, була далеко неоднозначною. Підлітки констатували, що їхнім батькам головне було обмежити свободу, показати свою владу у різних заборонах, тоді як вони були цілком байдужі до їхнього виховання.

У перспективі планується проведення комплексного дослідження психологічної допомоги постраждалим особам від домашнього насильства, до якого мають бути залучені не лише психологи, психотерапевти, але й працівники правоохоронних органів.

Список використаних джерел:

1. Діденко С.В., Козлова О.С. Психологія сексуальності : підручник. Київ : Академ-видав, 2009. 304 с.
2. Сова М.О., Деніжна С.О. Психологія сім'ї : навчальний посібник. Київ : 2014. 212 с.
3. Романчук О.І. Схема-терапія: модель роботи з часткою «зранена внутрішня дитина» в осіб, які зазнали хронічного скривдження та занедбання в дитинстві.

Вісник асоціації психіатрів України. 2013. Вип. 04. URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/36918>.

4. Шевченко Л.О. Психологічні характеристики віктимної особистості. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 181–185.

5. Fava G., Ruini C. Increasing psychological well-being in clinical and educational settings: interventions and cultural contexts. Berlin : Springer, Dordrecht. 2014. 215 p.

6. Основи психологічного консультування : навчально-методичний посібник / укладачі: Б.А. Якимчук, І.П. Якимчук. Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. 204 с.

7. Віктимологія : навчальний посібник / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 308 с.

8. Вітковська І.М., Потапенко М.В. Домашнє насильство як соціальна проблема у сучасній Україні. *Socioprostr: the interdisciplinary online collection of scientific works on sociology and social work*. 2021. № 11. С. 23–29.

9. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2021 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/Zvit_NPU_2021.

10. Грабська І.А. Насильство у подружніх стосунках: зарубіжний досвід досліджень та консультування. *Практична психологія та соціальна робота*. 1998. № 9–10. С. 20–25.

11. Юрченко Р. Роль жертви у генезі злочинної поведінки. *Молодий вчений*. 2021. № 1 (89). С. 54–57.

12. Vogel D.E., Murphy M.J., Catrona C.E., Seeman J. Sex differences in the use of demand and withdraw behavior in marriage: examining the social structure hypothesis. *Journal of Counseling Psychology*. 2007. Vol. 54(2). Pp. 165–177.

13. Корольчук М.С. Психологія сімейних взаємин. Київ : Ніка-центр, 2011. 296 с.

14. Зелінська Т.М. Амбівалентність особистості: теорія, діагностика і психокорекція : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2010. 256 с.

15. Крижна Л.В. Злочини у сфері сімейно-побутових відносин (кримінологічний аспект) : монографія. Київ : Вид-во КІВС при НАВС України, 2003. 105 с.

16. Келлі Ліз. Насильство щодо жінок і дітей. Новий погляд на поліцейську діяльність, її інноваційність та професіоналізм : посібник. Львів : Астролябія, 2011. 176 с.

17. Закалик Г.М., Федькович Г.В. Рівень тривожності у жертв домашнього насильства. *Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству за ознакою статі в умовах глобальних викликів сьогодення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 липня 2022 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2022. С. 112–116.

18. Закалик Г.М., Петрик Н.Б. Психологічні особливості розподілу ролей у сім'ях, що потерпають від домашнього насильства. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), м. Кривий Ріг, 30 вересня 2022 року. Кривий Ріг : ДонДУВС, 2022. С. 262–265.

19. Barber B., Harmon E. Violating the self: Parental psychological control of children and adolescents. *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents*. Washington, DC : AP APA, 2002. Pp. 15–52.

20. Morray M., Shilkret R. "Mother, please! I'd rather do it myself!". Maternal intrusiveness, daughters' guilt, and separation as related to college adjustment. *Poster presented at Biennial Meeting of Society for Research on Adolescence*. New Orleans, April, 2002. URL: http://controlmastery.org/docs/Shilkret_Morray_2002.pdf.

21. Soenens B. The intergenerational transmission of perfectionism: Parents' psychological control as an intervening variable / B. Soenens, A. Elliot, L. Goossens, M. Vansteenkiste, P. Luyten, B. Duriez. *Journal of Family Psychology*. 2005. Vol. 19. Pp. 358–366.